

6 Varhaiskasvatus

6.1. Varhaiskasvatusta koskeva lainsäädäntö

VALTIONEUVOSTON periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista (28.2.2002) määrittelee varhaiskasvatuksen seuraavasti: varhaiskasvatus on lapsen eri elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta, jonka tavoitteena on edistää lapsen tervettä kasvua, kehitystä ja oppimista.

Lasten ensisijainen kasvusoikeus ja -vastuu on vanhemmilla. Yhteiskunnan palveluiden tehtävänä on tukea kotikasvatusta. Päivähoito on yhteiskunnallisen varhaiskasvatuksen pääasiallinen muoto. Sen lisäksi varhaiskasvatukseen kuuluvaksi luetaan esiopetus.

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa varhaiskasvatuksen oikeusperustaan nimetään kuuluviksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS), perusoikeudet sekä muu kansallinen lainsäädäntö. Perusoikeuksista varhaiskasvatuksen osalta keskeisiksi nimetään yhdenvertaisuus, ihmisarvon loukkaamattomuus, yksilön vapauden ja oikeuksien turvaaminen, uskonnonvapaus sekä kielelliset ja kulttuuriset oikeudet.

Keskeisin voimassa oleva varhaiskasvatusta ohjaava ja ihmisoikeusteeman kannalta relevantti lainsäädäntö käsittää lain lasten päivähoidosta (36/1973), lain lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta (1128/1996) sekä esiopetuksen osalta perusopetuslain (628/1998). Varhaiskasvatuksen toteuttamisessa relevantteja säännöksiä sisältyy lisäksi mm. sosiaalihuollon alan lainsäädäntöön.

Lakiin lasten päivähoidosta (36/1973) ei sisälly viittauksia ihmisoikeuksiin tai ihmisoikeuskasvatukseen. Perusopetuslaissa ihmisoikeuksia tai niiden kunnioittamista ja edistämistä ei myöskään ole kirjattu opetuksen nimenomaisiin tavoitteisiin (2§) tai sisältöihin (11§, jossa määritellään kaikille yhteiset pakolliset oppiaineet).

Tavoiteenasettelultaan perusopetuslaki on kuitenkin yhtenevä ihmisoikeustavoitteiden kanssa. Tavoitteina mainitaan mm. oppilaiden kasvu ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen, sivistyksen ja tasa-arvoisuuden edistäminen yhteiskunnassa sekä riittävä yhdenvertaisuuden turvaaminen koulutuksessa koko maan alueella.

Lisäksi ihmisoikeudet ja ihmisarvon loukkaamattomuuden edistäminen lisättiin perusopetuslain mukaisesti opetuksen yleisiin valtakunnallisiin tavoitteisiin asetuksella (422/2012) vuonna 2012. Erityisesti esiopetuksen osalta tavoitteeksi asetettiin (5§) edistää yhteistyössä kotien ja huoltajien kanssa lapsen kehitys- ja oppimisedellytyksiä sekä vahvistaa lapsen sosiaalisia taitoja ja tervettä itsetuntoa leikin ja myönteisten oppimiskokemusten avulla.

Perusopetuslain 29§:ssä säädetään lisäksi oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön. Sen mukaan opetuksen järjestäjän tulee laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä, toimeenpanna suunnitelma

*Varhaiskasvatusta koskeva osio koostuu kahdesta kirjoituksesta: KT Erja Rusasen artikkelista sekä PM Kristiina Vainion laatimasta lyhyestä katsauksesta varhaiskasvatusta koskevaan lainsäädäntöön ja muuhun ohjaukseen.

sekä valvoa sen noudattamista ja toteutumista.

Myös laki päivähoidosta linjaa, että päivähoidon tulee omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö.

Varhaiskasvatusta koskevan lainsäädännön uudistusprosessi on ollut käynnissä kymmenisen vuotta ja on nyt loppusuoralla. Uutta varhaiskasvatustalakea koskeva hallituksen esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle keväätuntokaudella 2014. Uusi lainsäädäntö astuisi suunnitelun mukaisesti voimaan vuoden 2015 alussa.

Uudistusta valmisteleavan työryhmän tulee asettamispäätöksen mukaan ottaa valmistelutyössään huomioon mm. kansallisen ja kansainvälisen toimintaympäristön muutokset ja kehityssuunnat, ja huomioida erityisesti lasten ja lapsiperheiden mahdollisuudet saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

Ihmisoikeuskasvatuksen systemaattisen edistämisen näkökulmasta on kiinnostavaa, että varhaiskasvatuksen ja päivähoitopalvelujen lainsäädännön valmistelu, hallinto ja ohjaus siirrettiin sosiaali- ja terveysministeriöstä opetus- ja kulttuuriministeriöön vuoden alussa 2013.

6.2 Ihmisoikeudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa

Lainsäädännön lisäksi varhaiskasvatusta ohjaavat valtakunnan tasolla varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Stakes, Oppaita 56, 2005) ja esi-opetuksen opetussuunnitelman perusteet, jotka sääntelevät varhaiskasvatuksen sisältöä, laatua ja kuntien varhaiskasvatussuunnitelmien laatimista.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa varhaiskasvatuksen arvopohja on määritelty oikeusperustaisesti. Mukana on nimenomainen viittaus lapsen oikeuksia määritteleviin sopi-

muksiin, erityisesti lapsen oikeuksien yleissopimukseen (LOS) ja sen neljään yleisperiaatteen (syrjinnän kieltö, lapsen etu, lapsen oikeus elämään ja täysipainoiseen kehittymiseen sekä lapsen mielipiteen huomioon ottaminen).

Lisäksi viitataan perusoikeussäännöksiin ja muuhun oikeussäätelyyn ja niistä nouseviin periaatteisiin. Näiksi periaatteiksi määritellään lapsen oikeus turvallisiin ihmissuhteisiin, turvattuun kasvuun, kehittymiseen ja oppimiseen, turvattuun ja terveelliseen ympäristöön, jossa voi leikkiä ja toimia monipuolisesti, tulla ymmärretyksi ja kuulluksi ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, saada tarvitsemaansa erityistä tukea, sekä oikeus omaan kulttuuriin, äidinkielen ja uskontoon tai katsomukseen.

Varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa yksi kehittämisen painopistealueista oli varhaiskasvatusta koskevan tutkimuksen ja henkilöstön koulutuksen kehittäminen ja laadun arviointimenetelmien aikaansaaminen. Henkilöstön ja henkilöstön koulutuksen osalta linjaukseen ei kuitenkaan sisälly mitään oikeusperustaisia viittauksia, eikä viittauksia ihmisoikeuskasvatukseen, sen enempää lapsia kuin vanhempia koskien.

Yhteenvedona voidaan todeta, ettei varhaiskasvatusta koskeva nykyinen lainsäädäntö sisällä nimenomaisia viittauksia ihmisoikeuskasvatukseen, lukuun ottamatta esiopetuksen yleisiin tavoitteisiin tehtyjä lisäyksiä vuodelta 2012. Lapsen oikeudet ja erityisesti lapsen oikeuksien sopimus ihmisoikeuksien erityisalueena ovat sen sijaan vahvasti läsnä erityisesti opetussuunnitelmien perusteissa ja varhaiskasvatuksen valtakunnallisissa linjauksissa.

Ihmisoikeuskasvatuksen jatkumon ja systemaattisuuden turvaamiseksi olisi tärkeää, että ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus kirjataan tavoitteeksi valmisteilla olevaan varhaiskasvatusta koskevaan uuteen lakiin.

6.3 Kasvatus- ja kehityspsykologinen näkökulma ihmisoikeuskasvatukseen varhaislapsuudessa

6.3.1 Lähtökohtia ihmisoikeuskasvatukseen varhaislapsuudessa

Alle esikouluikäisen lapsen ihmisoikeuskasvatus on kehityspsykologisesta näkökulmasta paljolti sama asia kuin lapsen kannalta relevanttien ihmisoikeuksien toteutuminen, koska pienen lapsen kehityshaasteet ja oppiminen ovat aivan poikkeukselliset muihin ikävaiheisiin nähden. Aivojen synaptiset yhteydet kehittyvät vielä pitkään syntymän jälkeen, mikä näkyy sekä fyysisenä että psyykkisenä kehityksenä. Viime aikoina on yhä selvemmin osoitettu, että perimä yksinomaan ei määrää sitä, millaiseksi aivot kehittyvät, vaan hoivan laatu muokkaa aivojen rakennetta ja toimintaa (ks. Dahlström 2008; Heim 2009). Varhaislapsuudessa pätee enemmän kuin missään muussa elämänvaiheessa se periaate, että tullakseen ihmisoikeuksia edistäväksi, lapsen tulee saada ensin itse nauttia näistä oikeuksista. Lapsen erityislaatuisuus pitää paitsi hyväksyä, niin hänen pitää saada kokemus, että tämä erityislaatuisuus tuottaa ympärillä oleville iloa. Se, mitä lapsi saa mielensä sisälle ensi vuosina, säteilee hänestä ulos myöhemmin, kun hän toimii toisten kanssa.

Mitä ovat pienen lapsen kehityksen kannalta relevantit ihmisoikeudet? Tämän kirjoituksen lähtökohtana ovat YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus (IOJ) ja sitä täydentävä YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (LOS). Nämä asiakirjat velvoittavat valtioita järjestämään

sellaiset olosuhteet, jotka turvaavat lapsen kaikinpuolisen hyvän kehityksen. Asiakirjat määrittelevät paitsi lapsen kasvatuksen ja koulutuksen tavoitteet niin myös lapsen kohtelun ja osallistumisen peruseriaatteita.

Lapsen oikeuksia koskevan sopimuksen (artiklat 6 ja 29) mukaan koulutuksessa pyritään lapsen persoonallisuuden, lahjojen sekä henkisten ja ruumiillisten valmiuksien mahdollisimman täyteen kehittämiseen. Tämä on erityisen iso tavoite, mikäli asiaa tarkastellaan kehityspsykologisista lähtökohdista, kuten tässä kirjoituksessa tehdään. Tämän lisäksi sopimustekstin syrjinnän kieltö (artikla 2) ja lapsen edun huomioonottamisen (artikla 3) periaate voidaan tulkita asettavan velvoitteita sekä varhaiskasvatukseen oppimisympäristöille että pedagogisille prosesseille. Lapsen asemaa subjektina, eikä kasvatuksen kohteena, tuodaan esille useissa kohdissa puhumalla ajatuksen- ja ilmaisunvapaudesta sekä velvoittamalla lapsen näkemysten huomioon ottamiseen (IOJ, artikla 19; LOS, artiklat 12 ja 13). Lisäksi tunnustetaan vanhempien ensisijainen kasvatustavoite (LOS, artikla 18) sekä lapsen edun huomioonoton ensisijaisuus (LOS, artikla 3). Sopimuksen termi ”koulutus” ymmärretään tässä kirjoituksessa kasvatuksena, jota pidetään kasvatustieteessä koulutukseen ja opetukseen nähden laajempänä yläkäsitteenä. Kasvatus sopii käsitteenä paremmin varhais-

lapsuuden pedagogiseen ja hoiva pienimpien lasten kasvatuksen tarkasteluun.

On huomattava, että edellä mainittuihin kansainvälisiin sopimuksiin sitoutuminen ei ole pelkkä suositus, vaan LOS on oikeudellisesti sopimusvaltioita sitova, lakiin rinnasteinen asiakirja. Jo tästä lähtökohdasta ihmisoikeuksien edistäminen varhaiskasvatuksessa on pohtimisen arvoinen asia. Lisäksi LOS:iin kirjatun persoonallisuuden ja henkisen kapasiteetin kehittämisessä varhaislapsuus on kehityspsykologisesta näkökulmasta erityisasemassa muihin ikäkausiiin nähden. Kasvuolojen on todettu vaikuttavan jopa geenien aktivoitumiseen ja sammumiseen. Nämä epigeneettiset muutokset voivat olla paitsi pitkäkestoisia, ne voivat myös siirtyä sukupolvelta toiselle, ja ne voivat vaikuttaa monella tavalla sekä fyysiseen että psyykkiseen kehitykseen (Lahti 2013).

Varhaislapsuudella ja -kasvatuksella viitataan kirjoituksessa alle esikouluikäisiin ja heidän kasvatukseensa riippumatta siitä, hoideaanko lapsia kotona vai päivähoitossa, vaikkakin painotus kirjoituksessa on kodin ulkopuolisen varhaiskasvatuksen tarkastelussa. Painotuksen perusteluna voi muun muassa mainita, että kodin ulkopuolinen hoito koskee suurta osaa ikäluokasta, ja sitä koskeva lainsäätö, ohjeet ja toiminta ovat valtion ja kuntien vastuulla. Vuoden 2011 lopussa 1–2-vuotiaista runsaat 40% ja 3–5-vuotiaista runsaat 70% on päivähoitossa, valtaosa kokopäivähoitossa (Säkkinen, Kuoppala 2011). Hyvän kasvun edellytyksinä tarkastellaan sekä päivähoidon rakenteellisia että pedagogisia tekijöitä uusimman tutkimustiedon varassa. Rakenteellisia tekijöitä pidetään tässä kirjoituksessa osana päivähoiton laatua. Alle kolmevuotiaiden kehitystä pidetään perustana myöhemmälle kehitykselle. Siksi tarkastelu painottuu tähän ikäryhmään.

Lapsen oikeuksia käsitellään tässä kirjoituksessa lapsen kehityksen näkökulmasta. Koska lapsen oikeuksia koskeva sopimus lähtee puhtaasti lapsen subjektiivisuuden näkökulmasta, tämän kirjoituksen tarkoituksena on kuvata lapsen subjektiivutta ikään ja kehitykseen

liitettynä. Kirjoitus keskittyy lapsen psyykkiseen ja sosiaaliseen kehitykseen niiden hitauden, monimutkaisuuden ja kumuloituvuuden asettamien haasteiden vuoksi. Hyvän psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen turvaaminen asettaa lapsen kasvuympäristöille sellaisia laadullisia vaatimuksia, joita ei mahdollisesti ole riittävästi otettu huomioon viime vuosikymmeninä. Kehityksen monimutkaisuus aiheuttaa helposti vaikeuksia ymmärtää, mitä esimerkiksi sosiaalisen kehityksen tukeminen lapsen eri ikävaiheissa vaatii ja ei vaadi vanhemmilta, kasvattajilta sekä lapsen kasvu- ja oppimisympäristöiltä. Pelkääntään sosiaalisuuden määrittely on asia, joka vaatisi monipuolisesti lasten persoonallisten ja yksilöllisten erojen ja yhteisön sosiaalisuutta koskevien arvojen nykyistä analyttisempää huomioonottoa ja jopa kyseenalaistamista (vrt. Keltikangas-Järvinen 2012).

LOS:iin sisältyvien lapsen edun ja osallisuuden periaatteiden ja lapsivaikutusten arvioimisella kehityspsykologisesta näkökulmasta pyritään vastaamaan erityisesti seuraaviin kysymyksiin: 1) Mitä lapsen psyykinen ja sosiaalinen kehitys edellyttää vanhemmilta, kasvattajilta ja yhteiskunnalta? 2) Mitkä tekijät tukevat ja heikentävät vanhempien kasvatusvastuuta? 3) Miten lasten kuuleminen ja näkemysten huomioonottaminen palvelee lapsen kehitystä? Tarkastelemalla näitä kysymyksiä kehityspsykologisesta näkökulmasta pyritään avaamaan keskustelu siitä, mitä ihmisoikeuskasvatus voisi tarkoittaa varhaiskasvatuksessa.

Monia tärkeitä varhaiskasvatusta koskevia teemoja jää tämän kirjoituksen ulkopuolelle. Esimerkiksi kotona lastaan hoitavat tekevät arvokasta yhteiskunnallista työtä etenkin kun tiedämme, ettei lapsen erottaminen emotionaalisesti tärkeistä henkilöistä liian varhain nykyisellä tavalla rersursoituun päivähoitoon tue parhaalla tavalla hänen kehitystään. Tästä huolimatta kotona lastaan hoitavien tukea ei ole millään tavalla suhteutettu muihin päivähoitomuotoihin. Lasten hoidon erilainen taloudellinen tukeminen verovaroista sen mukaan, missä lasta hoidetaan, sekä kotihoidontuen enna-

koimattomat leikkaukset tai sen ehtoja koskevat muutokset ovat mielenkiintoisia kysymyksiä syrjinnän ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta. Koko yhteiskunnan asenneilmapiiri on vähättelevä lasten kotihoitoa kohtaan ja kotona lastaan hoitavien työn arvoa pyritäänkin asiantuntijalainsunnoissa julkisesti toistuvasti alentamaan.

Laajemmin käsittelemättä jää myös aiheita, joissa aikuisten tarpeista lähtevä yhteiskunnallinen kehitys on ristiriidassa lapsen psykologisten ehtojen vaatiman iänmukaisen kehityksen kanssa. Myös tällaisia tilanteita ratkaistaessa tulee ensisijaisesti harkita lapsen etua. Esimerkiksi sukupuolten tasa-arvopyrkimykset yhteiskunnassa ovat tärkeä asia, mutta niiden toteuttaminen ei saisi loukata lapsen oikeutta hyvään kehitykseen. Samoin pyrkimykset taata molempien vanhempien mahdollisuudet vanhemmuuteen ja työhön sekä niiden yhteensovittamiseen saattavat käytännössä olla ristiriidassa lapsen tarpeiden pysyviin ja turvallisiin kiintymyssuhteisiin kanssa. Jos näissä tai muissa vastaavissa tilanteissa lapsen ja aikuisen tarpeiden välillä on sellaisia ristiriitoja, jota ei voida yhteen sovittaa tai poistaa, ja jotka häiritsevät tai heikentävät lapsen kehitystä, tulisi aikuisten kyetä laittamaan lasten tarpeet omiensa edelle, mikäli asiaa tarkastellaan kehityspsykologisista lähtökohdista. Lapsen edun periaatteen tulkinnasta pitäisikin mielestäni käydä perusteellinen yhteiskunnallinen keskustelu.

6.3.2 Pienen lapsen psyykinen kehitys edellyttää aivojen kehityksen turvaamista

Lapsen oikeuksien sopimus edellyttää *lapsen henkisten valmiuksien kehittämistä mahdollisimman täysimääräisesti* (artiklat 6 ja 29). Tämä vaatimus voidaan kehityspsykologisesta näkökulmasta tulkita monella tavalla. Yhteiskunnallinen tilanne ja aikakausi asettavat reunaehdot sille, miten lapsuutta tai hyvää lapsuutta määritellään. Sitä, mitä pidetään hyvänä kehityksenä tänään, ei mahdollisesti nähdä samalla tavalla sadan tai kahdensadan vuoden kuluttua. Lapsuutta koskevat määritelmät ovat erilaisia

erilaisesta viitekehyksestä tai eri aikakaudesta tarkasteltuina. Tämän kirjoituksen tarkastelunäkökulma on kehityspsykologinen. Näkökulmaa voidaan pitää suhteellisen ajattomana, koska ihminen geneettispsykologisena kokonaisuutena muuttuu hyvin hitaasti, ja esimerkiksi aivojen rakenne on pysynyt samana vuosituhsia, vaikkakin luonnollisesti tiedot näistä kehitysprosseista tulevaisuudessa täydentyvät.

Tämän kirjoituksen kirjoittaja on varsin tietoinen siitä, että lapsen oikeuksien tulkitseminen kehityspsykologisessa viitekehyksessä asettaa nyky-yhteiskunnan rakenteet suurten muospaineiden eteen (mm. työelämä, verotus, eläkejärjestelmä, päivähoito- ja neuvolapalvelut). Erityisesti alle kolmevuotiaiden kehityksen täysimittainen huomioonottaminen vaatisi niin laajoja yhteiskunnan rakenteita koskevia muutoksia, ettei niiden toteuttaminen ole todennäköisesti ainakaan nopealla aikataululla realistista. Kehityspsykologisen näkökulman nykyistä parempi huomioonottaminen lapsia ja perheitä koskevassa päätöksenteossa tukisi kuitenkin näkemykseni mukaan myös lapsen oikeuksien toteutumista varhaiskasvatuksessa.

Tässä luvussa tarkastellaan varhaiskasvatusta alle 3-vuotiaan kehityksen näkökulmasta, koska silloin tapahtuvat kaikkein perustavanlaatuisimmat kehityskulut, jotka vaikuttavat yksilön loppuelämään. Kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana tapahtuva mielensisäinen psykologinen kehitys on merkitykseltään ja peruuttamattomuudeltaan rinnastettavissa ennen syntymää tapahtuvaan kehon kehitykseen. Henkisen kehityksen turvaaminen on siis yhtä tärkeää kuin kehon kehityksen ja kasvun turvaaminen äidin kohdussa.

Kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana lapsi *syntyy psykologisesti* (Mahler, Pine, Bergman 2002). Psykeen kehitys on paljolti aivojen kehitystä, mikä vaatii riittävän hyvää hoivaa. Kosketuksella, katseella ja tunnekokemuksilla on aivan erityinen merkitys aivojen kehityksessä (Mäkelä 2003). Vastasyntyneen aivot ovat 25-30% aikuisen aivojen painosta, kun taas 4. ikävuoteen mennessä ne saavuttavat 85-90%

aikuisen aivojen painosta (Paus 2011). Aivojen painon suhteellinen kehitys on siis huomattavasti nopeampaa kuin lapsen painon lisääntyminen kokonaisuudessaan. Koska kyse on sekä biologisesta kasvusta että vuorovaikutuksen kautta tapahtuvasta neurologisesta kehityksestä, on huonon, puutteellisen tai vääränlaisen hoivan aiheuttamia vaurioita hankalaa tai jopa mahdotonta myöhemmin korjata. Tämän peruuttamattomuuden vuoksi aivojen kehityksen edistämisen voi nähdä olevan keskeistä LOS:ssa mainitun henkisten valmiuksien täysimääräisen kehityksen turvaamisen kannalta. Aivojen plastisuudesta huolimatta puutteellinen hoiva voi vahingoittaa aivoja pysyvästi (ks. Mäntynen, Luoma, Puura, Tamminen 2003). Kehityksen peruuttamattomuus voidaan nähdä myös mahdollisuutena. Lapsen kehitystarpeet huomioonottavalla hoivalla voidaan edistää aivojen ja psyyken kehitystä tavalla, joka vaikuttaa yksilön loppuelämään ja koko yhteiskuntaan positiivisella tavalla.

Kolmen ensimmäisen ikävuoden haasteena on solmia riittävän hyvä *peruskiintymys* yhteen luotettavaan henkilöön (Bowlby 1991). Tämän rinnalla vauvalla voi olla useita muita kiintymyssuhteita, ja ne ovat hyväksi hänen kehitykselleen mutta ei siten, että peruskiintymys vaihdetaan muutaman kuukauden välein esimerkiksi siksi, että työelämä tarvitsee vauvan peruskiintymyksen kohdetta tai kohde työelämää tai että sukupuolten tasa-arvon vuoksi vauvan hoito jaetaan joustamattomasti tasan äidin ja isän kesken. Hoitovastuun vaihto äidiltä isälle tai päinvastoin voi toimia lapsen edun näkökulmasta osassa perheitä ja oikein toteutettuna mutta valtaosassa se voi myös häiritä tai jopa vaarantaa lapsen psyyken hyvän kehityksen. Lapsen edun punnitseminen on erityisen tärkeää silloin kun aikuisten ja lasten etu ovat ristiriidassa aikuisten omien mielihalujen, identiteettiin, ideologioiden tai aikuisille koituvien etujen vuoksi. Peruseräite on se, että yhden, muita emotionaalisesti tärkeämmän aikuisen olemassaolon periaatetta ensivuotena ei voi liikaa korostaa lapsen psyykkisen kehityksen turvaajana. Se auttaa lasta sisäis-

tämään tärkeitä henkilöitä, auttaa turvallisten kiintymysmallien rakentamista peruskiintymyksen ohella, edistää kielen, muistin ja sosiaalisten taitojen oppimista sekä tunteidensäätelytaitojen kehittymistä, vähentää aggressiivista käyttäytymistä ja ehkäisee stressiä. Peruskiintymyksen turvaaminen on siis tärkeää sekä fyysisen että psyykkisen hyvinvoinnin kannalta.

Tärkein kiintymyssuhde ei saa katketa liian varhain siinä vaiheessa, kun lapsi tarvitsee tätä kehityksensä tueksi. Suhteiden katkeamisella tarkoitetaan lapsen näkökulmasta sellaisia liian pitkiä eroja, jolloin lapsi ei aivojen muistitoiminoista vastaavien osien kehittymättömyyden vuoksi kykene pitämään tärkeintä henkilöä mielessään. Liian pitkät erot tässä vaiheessa häiritsevät lapsen psyykkistä ja neurobiologista kehitystä. Lapsi joutuu aloittamaan uuden henkilön kanssa alusta, koska hän ei kykene pitämään kiintymyskohdetta mielessään pitkän päivän aikana ja saattaa kokea eron hylkäämiseenä. Mikäli suhteet katkeavat usein, lapsi voi lopulta luovuttaa, eikä yritäkään enää kiintyä. Aivojen hippokampus, johon muistin toiminta perustuu, kehittyy voimakkaasti ensimmäisinä ikävuosina. Lapsen kokeman stressin - esimerkiksi hylkäämiskokemusten - on todettu aiheuttavan epäedullisia muutoksia aivojen tähän osaan. Hippokampuksen tilavuus jää pienemmäksi ja elastisuus vähäisemmäksi. (mm. Heim 2009; Gunnar, Herrera & Hostinar 2009; McEwan 2010.)

Tämä aivojen ja psyyken rinnakkainen kehittyminen olisi hyvä pitää mielessä, kun järjestetään lasten hoitoa ajatuksena edistää lasten oikeuksien sopimuksessa mainittua henkistä kapasiteettia mahdollisimman hyvin (artiklat 6 ja 29). Syntymän jälkeen hoitovastuun ottaneen pitäisi sitoutua hoitamaan lasta niin pitkään, että lapsi kestää ensin lyhyitä ja sitten vähän pidempiä eroja. Työelämä, vanhempainvapaat, kotihoidontuki, päivähoito ja neuvolapalvelut pitäisi järjestää siten, että lapsen peruskiintymyssuhdetta tuetaan oikealla tavalla. Vanhemmille pitäisikin antaa nykyistä objektiivisempaa tietoa kehitys- ja neuropsykologisen

tiedonmuodostuksen pohjalta mm. siitä, minkä ikäisenä lapsen voi turvallisesti erottaa pääasiallisesta kiintymiskohteesta, kuinka usein ja kuinka pitkäksi aikaa kerrallaan ja millaista korvaavan hoidon pitäisi olla. Myös lapsen syntymän jälkeen äitien ja isien tulisi halutessaan saada hoitotilanteissa tukea ja ohjausta turvallisten kiintymyssuhteiden edistämistavoista. Ohjauksen tarkoituksena olisi tukea vanhempien sellaisia kasvatuskäytäntöjä, joilla edistetään turvallisten kiintymysmallien kehittymistä ja vähennetään turvattomuutta. Sukupolvelta toiselle turvattomuuden ja turvallisuuden välittyminen hoivasuhteen kautta on empiirisesti todettu asia (mm. Hautamäki ym. 2008). Koska turvattomuuden tiedetään syntyvän sosiaalisissa kontakteissa, voidaan sitä myös vähentää kasvatuskäytäntöjä muuttamalla.

Alle kolmevuotiaan hyvän kehityksen kriteereinä voidaan pitää kehityksen monivaiheisuutta, riittävää hitautta sekä tärkeimmän henkilön määrällisesti ja laadullisesti riittävää hoivaa. Lapsi kyllä pakotettaessa saavuttaa kehitysvaiheet nopeammin tai sopeutuu tilanteisiin kuin tilanteisiin, mutta tämä tapahtuu hänen fyysisen ja psyykkisen kehityksensä kustannuksella ja näkyy myöhemmin erilaisina vaikeina ongelmina, koska ongelmilla on taipumus kumuloitua varhaislapsuuden kehityksen pohjalta. Kehitysvaiheen lopputuloksena lapsi sisäistää hänelle tärkeät henkilöt, minkä jälkeen hänen on helpompaa säädellä emotionaalisesti tärkeistä henkilöistä tapahtuvan eron aiheuttamia epämiellyttäviä tunteita eikä tämän vuoksi ole enää niin haavoittuvainen eroille vanhemmista. Lapsi on huomattavasti itsenäisempi, koska tämän säätelykyvyn vuoksi erosta aiheutuva tuska on helpompaa kestää. (Mahler ym. 2002) Hyvä lapsentahtinen hoiva luo perustan lapsen kyvyille kiintyä.

Jotta taataan edellytykset empatiakyvylle ja toisten ihmisten huomioonottamiselle ja kunnioittamiselle on tärkeää tiedostaa, että väkivallattomuuden perusta rakennetaan jo alle 3-vuotiaana. Tämä tapahtuu siten, että lapselle luodaan mahdollisuus rakastaa samaa henkilöä, jolle hän voi myös osoittaa syvimmät pettymyk-

sen tunteensa. Lapsen kehityksen kannalta on siis tärkeää se, että sama henkilö, johon lapsi muodostaa vahvimman kiintymyksen ja joka pitää lapsesta huolta ja täyttää tarpeet, asettaa myös ikäkauteen sopivat rajat. Joidenkin asiantuntijoiden mukaan tällä tavalla voidaan estää jopa täysin empatiakyvyttömän ihmisen, psykopatin syntyminen. Näiden käsitysten mukaan kukaan ei synny psykopaatiksi, vaan sellaiseksi kehitytään vääränlaisen vuorovaikutuksen seurauksena. Psykopatia on sikäli vaarallinen ilmiö, ettei sitä nykykäsityksen mukaan voida parantaa. (Brudevold 2011.)

Toista ikävuotta pidetään *myötätunnon kehittymisen kannalta* olennaisen tärkeänä. Tuolloin kehittyy hyvin voimakkaasti aivojen orbitofrontaalikorteksi, jota pidetään tunne-elämän kannalta keskeisenä. Yhden vuoden iässä hyvin kehittyneellä lapsella on vahva kuvitelma omasta mahtavuudestaan (ns. grandioosiharha tai -fantasia). Realiteetteihin nähden virheellinen käsitys omasta suuruudesta kuuluu tässä iässä hyvään kehitykseen ohimenevänä asiana. Tämä harha omasta mahtavuudesta on kehittynyt ensimmäisen ikävuoden aikana, kun lapsen tarpeisiin on vastattu asiallisesti. 12-18 kuukauden ikä puolestaan on olennaisen tärkeä tämän harhan purkautumisen kannalta. Tämä tapahtuu asettamalla lapselle sopivat rajat. Kun lapselle osoitetaan eri tavoin (kannustamalla ja kieltämällä, kasvojen ilmeillä ja eleillä), mikä on sallittua ja sopivaa ja mikä ei, lapsi kokee eissallitusta toiminnastaan häpeää. Tämä epämu-kava tunne puolestaan alkaa muuttaa käsitystä itsestä realistisempaan suuntaa ja säädellä suuruuskuvitelmaa. On huomattava, että kehitys on biologista, osa aivojen kehitystä ja siksi pysyvää, mutta vaatii laadullisesti oikeanlaista vuorovaikutusta aikuisen ja lapsen välillä. (Brudevold 2011, 78-85)

Tässä ikävaiheessa ei voi siis liikaa korostaa aikuisen vastuuta sopivien rajojen asettajana. Luonnollisesti aikuisen on tunnettava lapsi riittävästi hyvin, lapsen täytyy olla kiintynyt aikuiseen ja aikuisen pitää myös kestää lapsen protestointia. Lapsi hyväksyy aikuisen asettamat sopivat

rajat hyvän tunnesuhteen kautta. Monista erisistä lapsen vanhempien kuuluisi ottaa päävastuu tästä kehitysvaiheesta ja vanhemmille pitäisi myös mahdollistaa tämä yhteiskunnallisessa työnjaossa. Tässä iässä liian pitkät päivittäiset erot tärkeimmästä henkilöstä todennäköisesti häiritsevät vahvasti empatiakyvyn kehitystä etenkin, jos lapselta puuttuu korvaava kiintymyssuhde tai se vaihtuu.

Kolmen ensimmäisen ikävuoden kehitys ohjaa paljolti lapsen kykyä toimia suhteessa muihin. Tällöin aikuisen tarjoaman hoivan kautta kehittyvät mielensisäiset kiintymysmallit, jotka muodostavat itsetunnon perustan ohella myös käsityksen siitä, kuinka sosiaalisessa maailmassa ylipäätään toimitaan. Se, miten lasta on kohdeltu, kumuloituu ja kääntyy koskemaan sitä, kuinka lapsi kohtaa ja kohtelee muita lapsia ja aikuisia. Varhaislapsuus on muita elämänvaiheita perustavanlaatuisempi muun muassa sen vuoksi, että ensimmäisten viiden vuoden aikana muodostettujen kiintymysmallien on todettu olevan suhteellisen pysyviä. Tällä ei viitata näiden mallien absoluuttiseen muuttumattomuuteen vaan siihen, että varhain vinoutuneella kehityksellä on taipumus kumuloitua samaan suuntaan lapsen kasvaessa. Ei ole sen vuoksi samantekevää, millaisissa oloissa lapsi kasvaa ja kehittyi. (Bowlby 1991; Sroufe 2005.)

Uusimmat tutkimustulokset viittaavat siihen, että ensimmäiset kolme vuotta ovat sosiaalisen kehityksen kannalta vielä perustavamman laatuilla ja eri tavalla tärkeitä kuin on aiemmin ymmärretty (mm. Raikes, Thompson, Ross 2008). On havaittu, että varhaisen hoivan laatu on ratkaisevaa leikki-ikäisen sosiaalisen kehityksen kannalta, eikä tätä hoivaa voi toisten lasten seura korvata, kuten Suomessa on laajasti kodin ulkopuolisen kasvatuksen myötä virheellisellä tavalla ymmärretty. Vahva varhainen peruskiintymys ja hoivan sensitiivisyys sekä lapsen ikään ja kehitykseen nähden oikein asetetut rajat antavat kuitenkin hyvän kehityksellisen perustan ottaa toisten näkemyksiä huomioon (vrt. LOS, artikla 14) vertaisryhmissä myöhemmin.

Vasta kolme vuotta täyttäneellä lapsella on

paremmat edellytykset toimia samanikäisten kanssa neuvottelevasta näkökulmasta. 4-5-vuotiaan mieli on kehittyneempi, ja lapsi alkaa ymmärtää vähitellen, että hänellä on sisäinen maailma, ja että muilla on oma erillinen maailmansa ja että uskomukset jostakin asiasta ovat aina suhteellisia (Kosonen 2002; Rusanen 2008). Tämä antaa aivan uuden perspektiivin toimia samanikäisten kanssa. Tämänikäisten lasten sosiaalisia verkostoja pitäisi kaikin tavoin tukea järjestämällä mahdollisuuksia vertaisten seuraan ja vapaaseen leikkiin (vrt. LOS 31[1]). Aikuisten pedagogisena haasteena pitäisikin olla tuossa vaiheessa lasten keskinäisten monimutkaisten sosiaalisten suhteiden säätelyssä auttaminen ja tukeminen mm. siten, ettei sallita ketään syrjittävän esimerkiksi jättämällä leikin ulkopuolelle tai tarjoamalla toistuvasti heikoimpia leikkioleja tai tehtäviä.

6.3.3 Vanhempien ensisijainen kasvatusvastuu

Vanhemmuus on oppimisprosessi, joka vaatii yhteistä aikaa lapsen kanssa. Lapsen kasvaessa myös haasteet muuttuvat. Se, mikä on hyvää vanhemmuutta yhdessä kehitysvaiheessa, voi olla päinvastaista toisessa. Lapsen kasvu ja kehitys asettaa vanhemmat jatkuvasti uusien haasteiden eteen.

Vanhempien ensisijaisen kasvatusvastuun tunnustaminen (LOS, artikkelit 14 ja 18) on erittäin tärkeä periaate, joka pitäisi ottaa huomioon monipuolisesti yhteiskunnan rakenteissa, muun muassa työelämässä. Rakenteilla voidaan valitettavasti kuitenkin myös heikentää vanhemmuudessa onnistumista. Tällaisia heikentäviä tekijöitä ovat esimerkiksi ylipitkät hoitopäivät. Liian pitkät hoitopäivät ja erossaolot vanhemmista merkitsevät lapselle lastenkotiin rinnastettavaa kasvuympäristöä. Tällaisissa oloissa kasvavien lasten osalta pitäisi arvioida, toteutuvatko heillä riittävät mahdollisuudet vanhempiensa tuntemiseen (vrt. LOS artikkelit 7 ja 9) tai ylläpitää vanhempiin henkilökohtaisia suhteita (vrt. LOS artikkelit 9-10). Lisäksi ylipitkät hoitopäivät vaikeuttavat vanhemmuudessa kehitty-

mistä sekä saattavat häiritä kiintymyssuhteita (Cugmas 2008). Liian pitkistä hoitopäivistä, joiden taustalla ovat työelämän joustamattomat rakenteet, voi olla pitkäkestoisia epäedullisia seurauksia koko perheelle.

Päiväkotien ryhmäkoko on toinen asia, jolla voidaan tukea tai heikentää vanhemmuutta. Ylisuuret ryhmät eivät mahdollista sellaisia pedagogisia periaatteita, joissa lasta pyrittäisiin hoitamaan kotia jäljittelevällä tavalla. Jos ryhmät ovat riittävän pieniä, päivähoidon henkilökunnalla on edellytyksiä oppia tuntemaan jokainen lapsi ja kommunikoida vanhemmille päivän kulusta lapsikohtaisesti. Tällöin vanhemmat saavat asianmukaista tietoa ja kykenevät toimimaan paremmin lapsensa kanssa kotona. Sen sijaan vanhemmuudessa vastuun ottamista ei tue päivähoitoon enemmän tai vähemmän vakiintunut kulttuuri, jossa hoitopäivän sujumisesta välitetään vanhemmille liian positiivinen kuva. Vaikka lapsi olisi ikävöinyt koko päivän, vanhemmille saatetaan kuitenkin kertoa, että päivä on sujunut hyvin. Vanhemmille pitäisi antaa totuudenmukaista tietoa lapsesta, vaikka samalla tultaisiin paljastaneeksi päivähoiton laadun puutteita.

Työelämän rakenteiden ja päivähoiton laadun lisäksi sukupuolten välisen tasa-arvoa-teen taustaoletuksia ja toteutustapoja voidaan tarkastella kriittisesti lapsen ja vanhemmuuden edun loukkauksen näkökulmasta. On varottava, ettei edistyksen nimissä luoda vaihtoehtotonta vanhemmuutta, joka pakottaa suuren osan vanhemmista valitsemaan tavalla, jota he eivät haluaisi ja joka ei palvele heidän lastensa kehitystä parhaalla mahdollisella tavalla. Esimerkkinä voidaan mainita ns. 6+6+6 -malli (Salmi, Lammi-Taskula 2010), joka vaihtoehtottomuudessaan asettaisi vanhemmat eriarvoiseen asemaan. Tässä tulevaisuuden vanhempainvapaan mallissa uudenlainen, ansiosidonnaisperusteinen tuki lapsen hoitamiseksi kotona sallittaisiin 18 kuukauden ikään saakka vain niille perheille, joissa isät osallistuisivat äidin tavoin vauvan ja taaperoikäisen hoitoon viimeistään kun lapsi on 12 kuukauden ikäinen. Perheet, joissa van-

hemmuus perustuu äidin ja isän eriytyneeseen toisiaan täydentävään työnjakoon, nähdään taantumuksellisina. Valtio ohjaisi taloudellisin rakentein äidin ja isän lastenhoitoon liittyvää työnjakoa perheessä, vaikka se olisi vastoin lapsen etua. Vastaava kehitys on jo tapahtunut Ruotsissa. Christian Sörlie Ekström (2012) kritisoi kirjassaan vanhempien pakottamista taloudellisin keinoin valitsemaan yhdenlaisen vanhemmuuden mallin, jossa vanhemmat jakavat tasan lapsen hoitovastuun tämän 13 ensi kuukauden aikana. Tämä malli perustuu hänen mukaansa virheelliseen oletukseen naisen ja miehen samanlaisuudesta, jonka juuret ovat radikaalifeminismissä. Hänen mukaansa äidin ja isän samanlaisuus- ja vaihdettavuusoletus on lopulta pienen eliitin ajama ja poliittisesti hyväksytty teesi, jota valtaosa vanhemmista ei halua, ja joka ei ole hyväksi lapsille. (Sörlie Ekström 2012, 56–59, 61–65.)

Vaihtoehtottomaan vanhemmuusmalliin ajaminen edistyksen nimissä taloudellisin keinoin ei nähdäkseni palvele lapsen etua erityisesti iässä, jolloin lapsi tarvitsee kehityksensä tueksi tiettyä henkilöä enemmän kuin muita. On muistettava, että hyvin varhainen hoiva integroituu muistijärjestelmiin ei-kielellisessä muodossa. Tämän vuoksi kokemus hoivaajasta on aikuisena osa minuutta, eikä erotettavissa samalla tavalla kuin muut myöhemmin rakentuvat muistot. Suomen malli pyrkii edistämään sukupuolten tasa-arvoa, mutta lähtee mielestäni sellaisesta tasa-arvon ideasta, jolla loukataan vanhemmuuden moninaisuutta ja lopulta käsitökseni mukaan myös lapsen oikeutta hyvään kehitykseen. Ei ole myöskään todistettu, että äidin ja isän olisi toimittava samalla tavalla, jotta lapsi kehittyisi hyvin tai että äidin ja isän eriytynyt tai toisiaan täydentävä työnjako heikentäisi lasten kehitystä tai suhteita vanhempiin.

6.3.4 Varhaiset kiintymyssuhteet kehityksen perustana

Suomalaisessa yhteiskunnan tärkeänä haasteena on tietoisuuden lisääntyminen varhaisten

suhteiden suojaavasta merkityksestä lapsuuden ja koko myöhemmän elämän kannalta. Vanhempien asemaa tulisi vahvistaa ja heidän pitäisi tulla nykyistä enemmän tietoisiksi omasta merkityksestä lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta. Mahdollisesti tällöin tulisi myös helpommin ymmärrettäväksi varhaisten suhteiden katkeamisen aiheuttaman psykologisen stressin haitallisuus kehitykselle. Tällaisen stressin on osoitettu heikentävän jopa perimän antamia edellytyksiä. Stressin aiheuttamat fyysisen ja psyykkisen kehityksen muutokset ovat pitkäkestoisia ja voivat olla jopa pysyviä (Dahlström 2008; Lahti 2012.) Kaiken kaikkiaan lapsen etu on se, että varhaisia kiintymyssuhteita suojellaan ja tuetaan, hoidetaanpa häntä missä hoitomuodossa tahansa. Erityisen tärkeää on suojella alle 3-vuotiaita.

Kaikissa hoitajanvaihtumistilanteissa, oli paikka kyse ensimmäisen kerran päivähoitoon jäämisestä, päivähoiton sisällä hoitajavaihdoksista tai koko hoitopaikan vaihtumisesta, on perimältään kyse tutun henkilön menetyksestä ja uuden hyväksymisestä ja siten potentiaalisesta stressistä varhaisissa vuorovaikutussuhteissa. Hoitajavaihdoksiin ei ole vuosikymmeniin kiinnitetty niin vakavasti huomiota kuin pitäisi – niistä ei pidetä edes tilastoa.

Mikäli lapsi viedään kodin ulkopuoliseen hoitoon kesken psykologisen syntymän (alle 3-vuotiaana) tai kiintymysmallien kehittymisen (alle 5-vuotiaana), pitäisi pyrkiä noudattamaan yhden hoitajan periaatetta ja välttää hoitajavaihdoksia. Kodin ulkopuolisessa hoidossa ei hoitajavaihdoksia alle 3-vuotiaana pitäisi olla laisinkaan ja yli 3-vuotiaiden hoitajavaihdoksiin pitää varata riittävät pedagogiset resurssit. Alle 1-vuotiaita ei nykytiedon mukaan pitäisi viedä kodin ulkopuoliseen kokopäivähoitoon lainkaan, koska kiintymyssuhde on voimakkaimmillaan, eikä lapsi kykene vielä pitämään mielessään poissaolevaa kiintymyksen kohdetta. Tämä tarkoittaa sitä, etteivät mitkään pedagogiset toimenpiteet auta tämän ikäistä lasta, ja päivähoito on riski lapsen kehitykselle.

Mikäli LOS:iin sisältyvässä kuulemisperiaat-

teessa (artikla 12) halutaan toteuttaa kehityopsykologista näkökulmaa, voitaisiin lasta kuulla nykyistä huomattavasti tarkemmin ikä huomioon ottaen, muun muassa lapsen hoitajan tai hoitopaikan vaihtuessa. Jo aivan pienet lapset osaavat ilmaista itseään tehokkaasti monin eri tavoin kuten itkulla, takertumalla, vetäytymällä, levottomuudella tai jopa haluttomuudella syödä tai ulostaa. Näitä ei-verbaalisia tapoja tulkitaan kuitenkin liian usein epäensitiivisesti siten, että lasten kuuluu itkeä eikä siten, että itku on tuskan ilmaus, jolla lapsi voi kertoa muun muassa, mitä hän ei halua. Tunne-elämältään terve lapsi takertuu, hätäntyy ja alkaa itkeä, kun hän huomaa hänelle tärkeän ihmisen lähtevän ja häntä uhkaa jääminen vieraseen paikkaan, vieraiden ihmisten seuraan. On hyvä muistaa, että ryhmätilanteissa tuska ennen psyykkisten rajojen kehittymistä on moninkertainen, koska toisten lasten itku koetaan omana pahana olona. Siksi pikkulasten ryhmässä itku helposti ”tarttuu” ts. kun yksi alkaa itkeä, muut tekevät samoin. Tämän itkun syynä on siis psyykkisten rajojen puuttuminen. Itku ei ole empatiaa muita kohtaan, vaan todellista omaa pahaa oloa.

Päiväkotien laatu lasten tunnesäätelyn osalta vaihtelee, sillä on havaittu, että itkun suhteen päiväkodeissa on suuria eroja. On itkemisen esiintymisen suhteen päiväkoteja, joissa usea lapsi itkee päivittäin jopa 60 minuuttia tai yksittäinen lapsi lähes koko ajan, ja päiväkoteja, joissa kukaan ei itke (Lipponen, Adje, Lastikka, Luotola, Ojala, Hytönen & Keltikangas 2010). Koska kiintymyssuhteet suojaavat monella tavalla lapsen kehitystä, tulisi näiden edistämiseen päivähoiton rakenteissa, pedagogiikassa ja työjärjestelyissä kiinnittää huomiota nykyistä enemmän.

Lapsentahtisuus on tärkeää. Lasta ei pidä pakottaa jäämään tuntemattomaan paikkaan ennen kuin lapsi on muodostanut riittävän hyvän kiintymyssuhteen uuteen henkilöön. Tuntematon herättää pikkulapsessa samaan aikaan kiinnostuksen ja pelon. On muistettava, että pelko kuuluu lapsen kehitykseen. Vaikka

pelkoa voidaan pitää luonnollisena reaktiona, aikuisen kyky vastata pelkoon ja rauhoittaa lapsi ennustaa hyvää kehitystä. Pääperiaate on, että pelko voitetaan tutustuttamalla lapsi uuteen henkilöön tai tilanteeseen lapselle tutun ihmisen seurassa lapselle tutussa ympäristössä olipa kyse hoitajavaihdoksista päivähoidon sisällä, päivähoidon tms. aloituksesta tai päivähoitopaikan vaihdoksesta. Lapsentahtisuuden huomiointi pelon voittamiseksi hoitajavaihdosten yhteydessä vaatii riittävästi resursseja, aikaa ja viitseliäisyyttä kaikilta osapuolilta. Esimerkiksi ennen hoidon alkamista hoitajan pitäisi vierailla ensin lapsen kodissa, tutustua lapsen vanhempiin ja lapselle tärkeisiin tapoihin, leluihin sekä vanhempien tapaan hoitaa lasta (Kanninen ym. 2009). Vasta tämän jälkeen tutustumisen voi jatkaa uudessa hoitopaikassa. Päivähoitokasvatuksen suunnittelu kodin ja vanhempien toimintatapojen tuntemiseen perustuen tunnustaa konkreettisesti LOS:iin kirjatun vanhempien ensisijaisen kasvatusvastuun periaatteen (vrt. artikkelit 14 ja 18).

6.3.5 Turvalliset kiintymismallit: avain sosiaalisuuteen, osallisuuteen ja yhteiskuntaan kuulumiseen

Kiintymismallit säätelevät sitä, miten lapsi suhtautuu sellaisiin uusiin tilanteisiin, jotka ahdistavat tai pelottavat. *Turvallisesti kiintyneillä* on yksi etu puolellaan turvattomiin nähden. Heillä on hyvien kokemustensa vuoksi muodostunut sellainen vakiintunut käsitys, että ahdistavissa tai pelottavissa (usein uusissa) tilanteissa aina voi kääntyä jonkun puoleen ja että apua ja tukea on saatavissa (mm. Moss ym. 2006; Bureau 2006). Turvattomasti kiintyneellä tätä käsitystä ei ole, vaan hänen oletuksensa vaihtelevat sen mukaan, millä tavalla hän on turvaton. *Välittelevästi turvaton* ennakoii jäävänsä yksin, koska hänet on jätetty yksin (mm. Moss ym. 2006; Cyr ym. 2008; Gosselin 1999). *Ristiriitaisesti turvaton* ennakoii saavansa apua konfliktien avulla, koska hän on saanut apua vain intensiivisten vaatimusten kautta (Walsh 2004; Dickerson 2003). *Jäsen-*

tymättömästi turvaton on varuillaan ja pitää aikuista arvaamattomana ja uhkaavana tämän runsaiden rangaistusten vuoksi (Forbes 2007). *Kontrolloivasti turvaton* on rankaiseva ja vihamielinen, koska lapsi on kokenut huolenpidon puutteita, minkä vuoksi aikuisen ja lapsen roolit ovat kääntyneet päinvastaisiksi (Cyr ym. 2008).

Turvattomuuden on osoitettu heikentävän monella tavalla lapsen kykyä toimia sosiaalisissa suhteissaan (Sroufe ym. 2005, Wayment 2006; Bernier ym. 1998). Kiintymismalli näyttää muun muassa säätelevän myöhemmin nuoruudessa herkkyyttä päätyä kiusaajaksi tai joutumista kiusatuksi (Dykas ym. 2008; Boykin ym. 2006; Booth-Laforce ym. 2005). Turvalliset kiintymismallit näyttäisivät suojaavan sekä aggressiiviselta käyttäytymiseltä että uhriksi joutumiselta. Turvallisesti kiintynyt on kokemuksensa kautta oppinut tuntemaan oman arvonsa, eikä suostu aggression kohteeksi, eikä myöskään käyttäydy vihamielisesti muita kohtaan. Kyky arvostaa itseään antaa turvallisesti kiintyneille selvästi paremmat edellytykset toimia yhteiskunnan jäsenenä kuin turvattomasti kiintyneille. Koska kiintymismalli opitaan, turvallisen kiintymyksen pitäisi olla kasvatuksen keskeisenä tavoitteena.

Kiintymyssuhdeteoriaa tulkiten päivähoitokasvatuksen tehtävänä olisi tukea vanhemman ja lapsen välistä kiintymystä muun muassa vahvistamalla turvallista kiintymystä sekä myös kompensoimalla kiintymyssuhteeseen liittyviä puutteita. Tämä olisi mahdollista toteuttaa pedagogisten valintojen avulla osana päivähoitokasvatusta ja ohjaamalla vanhempia. Tällainen lapsen tukeminen olisi tarpeen sillä näyttää siltä, että päivähoito ei kykene nykypedagogisilla toimenpiteillä edistämään turvallisia sisäisiä malleja ainakaan kompensoivasta näkökulmasta (Cugmas 2007).

6.3.6 Hoitotuntien määrä ja ryhmän koko käyttäytymisen ongelmien ehkäisijänä

Nykytietämyksen mukaan hoitotuntimäärien kertyminen kumulatiivisesti on riski sosiaalisemotionaalisen kehityksen kannalta. Liisa Kelti-

kangas-Järvinen on teoksessa Pienen lapsen sosiaalisuus (WSOY 1012) esitellyt yhdysvaltalaisen laajan varhaislapsuutta koskevan tutkimushankkeen NICHD:n päätulokset, jotka osoittavat, että mitä enemmän tunteja lapselle kertyy neljanteen ikävuoteen mennessä päiväkodissa, sitä epäsosialisempi lapsi on leikki-ikässä. Jopa huomattavalla osalla (25 %) kokopäivähoitoon osallistuneilla lapsilla on havaittu riskirajat ylittävää epäsosiaalista käyttäytymistä, mikä näkyy vielä nuoruusiässä (Böhm 2012). Edes hoidon laadulla ei kyetä kompensoimaan tuntimäärien vaikutusta. Käytöshäiriöitä on havaittu myös suomalaisessa päivähoidossa niin aiemmin (ks. mm. Rusanen 1995) kuin nykyään (Oulasmaa, Riihonen 2013). On myös huomattava, että suomalaislasten kodin ulkopuolisen hoidon tuntimäärät ovat todennäköisesti suurempia kuin amerikkalaistutkimuksissa, joissa suurena viikkotuntimääränä pidetään jo 32 tuntia.

Suuret tuntimäärät lisäävät myös lapsen stressiä, joka on todettu kortisolitasojen eli stressihormonin epänormaalina vaihteluna. Jo yli kuuden tunnin hoitopäivä lisää stressiä ja ylipitkät, yli kymmenen tunnin hoitopäivät saavat aikaan pitkäkestoista stressiä, ellei lapsi saa välissä vapaapäiviä hoidosta (Watamura 2003). Seurauksena voi olla hormonaalisen stressinsäätelyjärjestelmän häiriintyminen. Vaikutusten on todettu nisäkäskokeissa ulottuvan aivojen fysiologiseen kehitykseen ja olevan pysyviä. (Dahlström 2008.) Stressillä karaiseminen saa aikaan siis päinvastaisen ilmiön kuin halutaan. Lapsesta tulee stressiylherkkä. Pitkäkestoisella stressillä on monenlaisia haitallisia fyysisiä ja psyykkisiä seurauksia.

Käytösongelmien on havaittu myös lisääntyvän ryhmän koon kasvaessa. Tämän vuoksi voidaan ymmärtää, että niitä on enemmän päiväkotihoidossa kuin kotona tai pienemmässä 2-3 lapsen ryhmässä. Edellä mainittu NICHD:n tutkimuksen tulokset osoittavat edelleen, että jos ryhmä on pieni ja hoitajat pysyviä, eivät pitkätkään hoitoajat lisää epäsosiaalista käyttäytymistä (ks. Keltikangas-Järvinen 2012). Empiirisissä tutkimuksissa on todettu,

että ryhmän pieni koko ja hoitajan pysyvyys ovat ainoat tekijät, joilla voidaan vähentää tuntimäärien kumuloitumisen aiheuttamia kehityksellisiä riskejä. Suosittelavaa on, että alle 3-vuotiaita hoitaisi yksi pysyvä hoitaja 2-4 lapsen ryhmässä, jossa lapset eivät vaihdu. Näillä ehdoilla voidaan kompensoida pitkän päivän lapselle aiheuttamia riskejä. Pienen ryhmän ja pysyvän hoitajan periaatetta erityisesti silloin, kun hoitopäivät ylittävät kuusi tuntia, voidaan nykytiedon perusteella pitää henkisen kehityksen näkökulmasta turvallisina olosuhteina (vrt. LOS artikkelit 6 ja 29). On kuitenkin huomattava, että vaikka päivähoidon edellä mainitut rakenteet riittäisivät tukemaan lapsen kehitystä, niin myös liian pitkiä hoitopäiviä pitäisi välttää, jotta vanhemmuudelle olisi riittävästi aikaa ja se voisi toteutua tarkoituksenmukaisella tavalla.

Hoitotuntien kumuloitumisen taustalta saattaa löytyä taloudellisten syiden ohella myös vanhemmuuden ominaislaatuun liittyviä tekijöitä. Aiemmin mainittu NICHD:n mukaan mitä epäsensitiivisempi on äiti, sitä pitempiä ovat lapsen hoitopäivät. Myös kyvyttömyys kommunikoida ja ratkaista perheen sisäisiä ongelmia näyttää ohjaavan perheitä herkemmin valitsemaan kodin ulkopuolisen hoidon kun lapsi on alle 1-vuotias riippumatta vanhempien ansiotuloista (Côté; Borge; Geoffroy; Rutter & Tremblay 2008). Hoitotuntien kumuloitumisen yhtenä syynä saattaa olla vanhempien epäsensitiivisyydestä ja kommunikoinnin heikkoudesta johtuvaa kyvyttömyyttä nähdä tai ottaa huomioon isojen ryhmien, vaihtuvien hoitajien ja pitkien päivien lapsille aiheuttamia vahinkoja. Nämä tulokset eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki pitkän hoitopäivän omaavien lasten vanhemmat olisivat epäsensitiivisiä tai kaikilla alle 1-vuotiaana hoidon aloittaneiden lasten vanhemmilla olisi perheensisäisiä kommunikointiongelmia. Tämän hoitotuntien kumuloitumisen ja vanhempien empatia- ja kommunikointikyvyn puutteiden välinen yhteys on kuitenkin hyvä pitää mielessä silloin kun päivähoidon laatua arvioidaan vanhempien tyytyväisyyteen perustuen sekä myös silloin

kun yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden avulla rajoitetaan vanhempien mahdollisuuksia hoitaa omia lapsiaan silloin kun nämä ovat pieniä. Joidenkin vanhempien havainto- ja myötäelämiskyvyn puutteet eivät siis saa määrätä kodin ulkopuolisen hoidon laatua eivätkä myöskään varhaiskasvatuksen rakenteita kokonaisuudessaan tavalla, jolla loukataan kaikkien lasten oikeutta hyvään kehitykseen ja vanhempien oikeutta vanhemmuuteen.

Koska alle 3-vuotiaan kehityshaasteena on minuuden syntyminen, ei ryhmäopetus ylipäättään ole paras oppimisympäristö näin pienelle lapselle. Jos ryhmän koko on liian suuri iässä, jossa lapsi vasta harjoittelee hoitavien henkilöiden kuvien sisäistämistä ja toimimista ensimmäisissä vertaissuhteissa, tätä kehityskulkua todennäköisesti vaikeutetaan. Hoitoryhmän pienen koon suuri merkitys keskeisenä kehitykseen vaikuttavana tekijänä on ymmärrettävissä myös resurssien ja lapsen vaatiman hoivan näkökulmasta. Pieni lapsi tarvitsee paljon syliä ja fyysisiä läheisyyttä sekä auttamista, mikä voi vaihdella päivän aikana ja päivästä toiseen paljonkin. Isossa ryhmässä hoitajat joutuvat itsenäistämään lapset liian varhain resurssien niukkuuden vuoksi. Lapset oppivat näennäisen itsenäisiksi, mutta pitkän aikavälin itsenäistymiskehitys voi vaarantua. Erityisesti uusissa tilanteissa kaikki lapset tarvitsevat ylimääräistä tukea hoitajiltaan. Koska tämä ei ole ennakoitavissa ja jokainen lapsi on erilainen, ei ryhmä voi tämänkään vuoksi olla suuri.

Edellä mainitun valossa pitäisi olla selvää, että enää ei voida jatkaa vuosikymmeniä jatkuneella linjalla, jossa työelämän vaatimukset tai sukupuolten tasa-arvon kehittämissyrkimykset polkevat pienen lapsen oikeutta hyvään kehitykseen. Lapsen etu (vrt. LOS, artikla 3) tulee harkita ensisijaisesti niin työelämän rakenteita kuin päivähoitoa kehitettäessä. Empiiristen tutkimusten näkökulmasta laadukkaassa, lapsen kehitystä tukevassa päivähoitossa lapsia hoidetaan pienissä, pysyvissä ryhmissä, joissa lapset ja hoitajat eivät vaihdu ja kumuloituvien hoitotuntien määrä on vähäinen (ks. Keltikan-

gas-Järvinen 2012). Vasta tällaisissa puitteissa pedagogiikalla on todellisia mahdollisuuksia. Päivähoitoa koskeva lainsäädäntö antaa toki mahdollisuuksia perustaa pieniä neljän lapsen ryhmiä. Infrastrukturi ohjaa kuitenkin käytännössä muodostamaan liian suuria, vähintään 12 lapsen, mutta usein tätä huomattavasti suurempia, ryhmiä. Riskit näkyvät erilaisena häiriökäyttäytymisenä. Päivähoidon henkilökunta toteaa tämän työssään päivittäin (Oulasmaa, Riihonen 2013), mutta jostain syystä alan ammattilaisten näkemyksiä ei oteta vakavasti.

6.3.7 Ihmisoikeusperustaisuus varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatusta koskevassa ihmisoikeuskasvatuksessa on kyse kolmen tason periaatteiden samanaikaisesta toteuttamisesta. Ensinnäkin, hoivan ja opetuksen rakenteiden pitää tukea ihmisoikeusperustaista lapsen kehitystä, Toiseksi, varhaiskasvattajien pitää osata omissa työssään implementoida lapsen ihmisoikeuksia. Kolmanneksi, varhaiskasvattajien tulee edistää ja välittää tietoa lapsen oikeuksista.

Hoivarakenteet mahdollistajina tai estäjinä

Päivähoidon kehittämiseksi on erityisen tärkeää, mutta myös vaikeaa, yhteen sovittaa rakenteelliset ja pedagogiset tekijät. Kun päivähoiton rakenteelliset tekijät ovat kunnossa, on pedagogiikalla mahdollisuuksia. Pedagogiset toimenpiteet eivät kuitenkaan riitä, mikäli rakenteelliset edellytykset ovat heikot. Tämä todettiin eräässä suomalaisessa päiväkodissa järjestetyssä omahoitajuuskokeilussa, jossa WHO:n suositusten ylittävä melu heikensi lasten oppimisen edellytyksiä eli sitoutumista toimintaan (Lipponen ym. 2008.) Edes yhden kiinteän hoitajan periaate ei siis tukenut riittävästi lapsen kehitystä, mikäli koko infrastruktuuri oli vääränlainen. Tulos ei tarkoita kuitenkaan sitä, ettei yhden hoitajan periaate olisi tärkeää lapsen kehitykselle vaan sitä, että melu tunkeutuu saasteen tavoin kaikkialle, eivätkä

mitkään hyväksi todetut pedagogiset periaatteet kykene suojaamaan tältä. Infrastruktuuri on vääränlainen, jos lapsia on liikaa. Optimi olisi, jos alle 3-vuotiaat voisivat olla neljän lapsen pienryhmissä, mutta ellei tämä ole mahdollista, ryhmäkoko ei saisi ylittää kahdeksaa lasta. Myös liian pitkät hoitopäivät, hoitotuntien suuri kumuloituminen tai hoitajien tai ryhmän lapsien vaihtuminen ovat riski kehitykselle. Jo yli 6 tunnin hoitopäivät näkyvät lasten kortisolitasojen epänormaalina vaihteluna, eikä edes päivähoidon paras laatu kykene suojaamaan tältä (Watamura, Kryzer, Robetson 2009) ja tilanne voi jatkua hoidon aloituksesta jopa lähes puoli vuotta (Ahnert 2004). Toistaiseksi puuttuu vielä tarkempaa tietoa siitä, millaisia välittömiä ja pitkäaikaisvaikutuksia kortisolitasojen epätyypillisellä vaihteluilla on lapsen terveyteen. Pitkiltä hoitopäiviltä näyttävästi suojaavan vain pysyvät hoitajat ja pieni, riittävän kiinteä ryhmä. Pitkät hoitopäivät estävät vanhempia tutustumasta riittävästi lapseen. Vanhemmat voivat estyä havaitsemasta lapsen muuttumista ja nopeaa taitojen lisääntymistä, mikä puolestaan voi estää vanhempia toimimasta kasvattajina oikealla tavalla lapsen kehityksen asettamista vaatimuksista käsin.

Eräessä kirjoittajan johtamassa kokeiluprosjektissa osoitettiin, että vallitsevassakin infrastruktuurissa voidaan tietyin ehdoin pelkällä pedagogiikan laadulla lisätä lasten hyvinvointia (ks. Rusanen 1995). Tässä projektissa keskityttiin antamaan yksilöllistä huomiointia kaikkien ongelmallisimmiksi koetuille lapsille, jonka seurauksena havaittiin kaikkien lasten käyttäytymisessä ja mielialassa myönteisiä muutoksia. Kun ongelmalliseksi koetuille annettiin heidän kaipaamaansa yksilöllistä huomiointia eri tavoin pitkin päivää, rauhoittuivat ryhmän muutkin lapset. Ihmisoikeuskasvatuksen näkökulmasta on kuitenkin muistettava, ettei pedagogiikan suhteuttaminen lasten yksilöllisesti vaihteleviin tarpeisiin saa kuitenkaan loukata ryhmän muiden lasten oikeutta riittävään aikuisen toimesta tapahtuvaan huolenpitoon, hellyyteen ja huomioon. (vrt. LOS, art. 2).

Varhaiskasvattajien taidot soveltaa ihmisoikeuksia

Pelkkä infrastruktuuri ei kuitenkaan riitä vaan tiedetään myös, että *responsiivisuus eli lapsen aloitteisiin vastaaminen* (Feng ym. 2007), *sensitiivisyys ja joustavuus* (Raikes & Thompson 2008), *käytettävissä tai saatavilla oleminen ja helposti lähestyttävyyys* (mm. Bowlby 1991) on se pedagoginen perusta, jonka on todettu tukevan lapsen psyykkistä kehitystä. Sensitiivisyydellä tarkoitetaan muun muassa aikuisen kykyä tulkita lasta oikein sekä vastata lapsen tarpeisiin asianmukaisesti lapsen ikä huomioonottaen. Sopimukseen kirjattu periaate ottaa huomioon lapsen mielipiteet (artikla 12) saa siis vahvan tuen kehityspsykologisesta tiedonmuodostuksesta, jonka mukaan sensitiivisyyden edellä mainitulla tavalla määriteltynä katsotaan olevan hyvin tärkeä asia lapsen kehityksen kannalta.

Sensitiivisyyden ja responsiivisuuden on havaittu olevan yhteydessä tunteiden säätelykyvyn kehittymiseen erityisesti aggressiivisuutta vähentävästi. Jos hoitaja on epäsensitiivinen ja toiminta hyvin ylhäältä alaspäin tapahtuvaa (toiminnasta toiseen siirrytään aikuistahtisesti), näyttäisivät erityisesti ei-aggressiiviset pojat kärsivän eniten. Riskinä on stressin lisääntyminen. (Gunnar ym. 2010.) Toisaalta nämä pojat myös hyötyvät kaikkein eniten hoitajan sensitiivisyydestä ja toiminnan joustavuudesta, kun ryhmä on pieni ja lapset yli 3-vuotiaita. Sensitiivinen hoitaja ei ole myöskään tunkeileva tai joustamaton esimerkiksi laatimalla päivittäisen ohjelman sellaiseksi, ettei lasten omaehtoiselle toiminnalle jää riittävästi tilaa. Tämä puolestaan vaatii hoitajilta ja vanhemmilta jatkuvaa lasten seuranta, arviointia ja keskustelua, jotta käsitkset lapsen kehityksestä olisivat ajan tasalla (vrt. LOS, artiklat 3, 12, 18).

Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa järjestämään lapsille mahdollisuuden vapaa-aikaan ja leikkiin (artikla 19). Päivän ohjelma ja aika-aulut vaikuttavat siihen, missä määrin ja millä tavalla tähän on mahdollisuuksia. Päivittäisten ohjelmien suunnittelussa lasten näkemyksiä

voitaisiin nähtäväsi ottaa huomioon nykyistä selvästi enemmän (Lahikainen, Rusanen 1991; Rusanen 2008) ja antaa lapsille ja vanhemmille (vrt. LOS, artikkelit 12, 14 ja 18) mahdollisuus osallistua päivittäisten rakenteiden luomiseen. Vielä esikouluikäisissäkin lapset kaipaavat runsaasti vapaata leikkiä ja ryhmätoimintaan joustavuutta (Rusanen 2008). Lasten keskinäinen leikki antaa aikuisille mahdollisuuden säädellä lasten keskinäisiä suhteita ja kehittää lasten sosiaalisia taitoja.

Tukea edellä mainittuun käsitykseeni vanhempien ja lasten nykyisistä vähäisistä osallistumismahdollisuuksista päivähoiton suunnitteluun ja sen kehittämiseen antaa tuore Opetus- ja kulttuuriministeriön tekemä selvitys, johon vastasi 11 266 vanhempaa (85% äitejä). Alustavien tulosten mukaan vain neljäsosa (26%) vanhemmista katsoi saavansa riittävästi tietoa lapsensa varhaiskasvatussyksikön toiminnasta (ts. päivähoitopaikasta) ja runsas kolmasosa (36%) vastaajista katsoi saavansa riittävästi tietoa lapsensa päivästä. Kolmasosa (33%) vanhemmista kokee olevansa tervetullut seuramaan lapsensa päivää ja sama määrä kokee voitavansa osallistua lapsensa päivän suunnitteluun, toteuttamiseen ja kehittämiseen. Vain viidesosa (20 %) vanhemmista katsoi lapsen kuulemisen ja osallistumisen tapahtuvan erittäin hyvin. (Vai-kuta varhaiskasvatukseen 2014.)

Helposti lähestyttävyyttä tarkoittaa sellaista ilmapiiriä, jossa lapsi kykenee kääntymään hoitajan puoleen missä asiassa tahansa, milloin tahansa. Lapsen oikeuksien sopimuksen veloitteet lapsen kuulemisesta ja näkemyksen huomioonottamisesta (artikkelit 12-13) saavat siis vahvan tuen kehityspsykologisista teorioista ja tutkimuksista. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä tärkeämpää on vastata lapsen henkilökohtaisiin toiveisiin. Ryhmän kautta osallistumiseen lapsi on valmis vasta leikki-ikässä ja sitenkin ryhmän on oltava pieni ja vakiintunut. On huomattava, että suurimmat stressilukemat on havaittu juuri 2-4-vuotiailla, mikäli he joutuvat taitoihinsa nähden sopimattomaan ryhmään.

Mitä pienempi lapsi on, sitä voimakkaam-

min kasvatuksessa on kyse siitä, kuinka lapsi kohdataan, miten hänen odotuksensa ja toiveensa tulkitaan ja miten niihin vastataan. Tämä aikuisen tapa vastata lapselle sanoin, elein, äänenpainoin ja teoin on aivan keskeistä pikkulapsipedagogiikassa. Vaikka aikuinen ei tiedostaisi toimintatapojaan, vaikuttaa hän tästäkin huolimatta lapseen. Samoin myös reagoimattomuus, passiivisuus ja epäsensitiivisyys sekä kaikki ne olosuhteet, joissa lapsi kasvaa, ovat kasvatuksen näkökulmasta vaikuttamista.

Jos lapsi kohtaa runsaasti epäsensitiivisyyttä aikuisen taholta joko epäedullisten rakenteiden tai pedagogisten periaatteiden tai näiden molempien vuoksi, lapsi luovuttaa eikä enää yritäkään kiintyä. Turvallinen kiintymyssuhde suojaa lasta muun muassa stressiltä. Stressi puolestaan pitkään jatkuessaan vaarantaa aivojen kehityksen. Tiedetään, että erityisen herkkää aikaa ovat ensivuodet. (Gunnar ym. 2009.) Kiintymyssuhteissa luovuttaminen pitäisi ymmärtää signaaliksi, joka uhkaa lapsen oppimista ja kehitystä. Päiväkodissa kiintymyssuhteet aikuisten ja lasten välillä ovat toteutuneet perinteisesti nähtävästi heikommin kuin kodeissa ja perhepäivähoidossa (Lahikainen & Sundqvist 1979), eikä nykypedagogisilla käytännöillä kyetä riittävästi kompensoimaan kotien puutteita (Cugmas 2008). Lapsi tarvitsee myös turvallisia kiintymyssuhteita koko valvellaoloajan - osa-aikainen kiintymys ei ole riittävä. Jo 30 vuotta sitten suomalaistutkimuksella todistettiin, että päiväaikainen turvattomuus näkyy lapsen tasapainottomuutena. (Lahikainen & Asikainen 1981.)

Leikki-ikäiselle samanikäisten ryhmä voi toimia voimavarana, mikäli kasvattajat ja ryhmän jäsenet eivät vaihdu eikä ryhmä kasva liian suureksi. Ryhmässä toimittaessa aikuisen tehtävänä on huolehtia lasten yksilöllisestä ja tasapuolisesta kohtelusta sekä rohkaista lapsia osallistumaan leikki-, keskustelu- ja toimintatilanteissa sekä suhtautumalla ja ohjaamalla lapsia suhtautumaan arvostavasti erilaisiin näkemyksiin (vrt. LOS, artikkelit 12 ja 13; IOJ, artikla 19). Lasten ystävällinen, oikeudenmukainen ja

tasapuolinen ohjaaminen vahvistaa varhaisten kiintymyssuhteiden perusteella muodostunutta käsitystä omista ja toisten oikeuksista ja velvollisuuksista. Ihmisoikeuksien periaatteista voidaan siis viestittää leikki-ikäisille lapsille tavoilla, joissa otetaan huomioon heidän ikänsä ja kehitystasonsa.

Tiedon välittäminen lapsen oikeuksista

Varhaiskasvattajien velvollisuus on edistää tiedon leviämistä lapsen oikeuksista. Ensinnäkin, työyhteisössä pitää aktiivisesti edistää ihmisoikeusperustaisen kasvatuksen toteutumista. Mikäli työyhteisössä joku tai jotkut eivät näe lapsen näkökulmaa, eikä sensitiivinen pedagogiikka toteudu tai pedagogiset toimenpiteet ovat lapsen oikeuksien sopimuksen vastaisia, pitää tähän puuttua, estää ne ja antaa työntekijälle mahdollisuus korjata toimintaansa.

Sekä kotien että päivähoiton varhaiskasvatus voi sisältää edelleen myös lapsen oikeuksien sopimuksen vastaisia pedagogisia käytäntöjä. Artiklassa 19 kielletään paitsi fyysinen ja psyykinen väkivalta myös laiminlyönnit, välinpitämättömyys ja huono kohtelu. Sekä kotien että päivähoiton varhaiskasvatuksessa pitäisi tarkkaan arvioida olemassa olevien kasvatuskäytäntöjen todelliset lähtökohdat ja tavoitteet erityisesti silloin kun toimitaan piittaamattomasti lasten näkemyksistä tai rajojen nimissä luodaan joustamattomia toimintatapoja. Tällaisia pikkulasten kasvatuksessa takavuosina ja mahdollisesti edelleen esiintyviä käytäntöjä ovat esimerkiksi ruokailussa joustamattomat maistamisrituaalit, vaikka lapsi on osoittanut lukuisia kertoja inhoavansa tiettyjä makuja, tai nukuttamisrituaalit, vaikka lapsi valvoo ja on selvästi osoittanut pitkästyvänsä lepohetkillä tai kaipaavansa tiettyä henkilöä, tai rangaistukset kuten istuttaminen, toisista eristäminen tai puhuttelut ryhmän edessä (Lahikainen & Rusanen 1991; Rusanen 2008). Myös liian varhaisen itsenäistämiskasvatuksen syynä voivat tosiasiaissa olla liian vähäiset resurssit, vaikka ne puetaan lapsen kehitystä edistävään peda-

gogiseen muotoon. Kun lasta ei oteta syliin, ettei lapsi totu sylissä oloon (karaisukasvatus) tai auteta, koska lapsi osaa jo itse (itsenäistämiskasvatus), saadaan aikaan juuri päinvastainen vaikutus kuin oli tarkoitus. Lapsesta tulee riippuva, ja hänen voi olla vaikeaa itsenäistyä, tai aiheutetaan riski muiden psyykkisten ongelmien kehittymiselle.

Varhaiskasvattajien peruskoulutukseen pitäisi sisällyttää tietoa ja harjoittelua niistä pedagogisista käytännöistä, joilla edistetään lapsen sopimukseen kirjattujen periaatteiden toteuttamista käytännössä. Tieto yksin ei siis riitä, vaan lisäksi tarvitaan käytännön harjoittelua, jotta varhaiskasvattajat kykenevät työssään erottamaan lapsen näkökulman hyvin monenlaisissa tilanteissa. Tätä tietämystä ja osaamista pitäisi syventää täydennyskoulutuksessa.

Varhaiskasvattajien tehtävänä on jakaa tietoa vanhemmille lapsen oikeuksista. Kodeissa on edelleen piittaamattomuutta lapsen oikeuksista. Liian moni esimerkiksi hyväksyy lapsen kovakouraisen kurituksen. Vanhemmilla on oikeus saada tietoa oman päätöksenteon ja vahingollisen kasvatuksen aiheuttamista riskeistä. Tämän vuoksi mm. fyysisen kurituksen, vanhemmista liian pitkien ja toistuvien erojen sekä epäsensitiivisen kasvatustyylin vahingollisuudesta pitää vanhemmille kertoa. Myös päivähoiton riskeistä (melu, suuri ryhmä, vaihtuvat hoitajat ja muut lapset, ikään liittyvät kehityshaasteet, hoitotuntien kumuloituminen) kertominen kuuluu tähän tiedotusvastuuseen. Vanhempien pitää saada uusinta, totuudenmukaista tietoa, jotta he voivat päätellä, mitä he itse voivat tehdä lastensa hyvinvoinnin eteen.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1. Ihmisoikeudet tulee sisällyttää varhaiskasvattajien koulutukseen

Varhaiskasvattajien koulutukseen tulee lapsen ihmisoikeuksien rinnalle sisällyttää ihmisoikeuskasvatuksen koko määritelmän mukaiset perustiedot (arvot, normit, mekanismit, toimintaympäristö). Lisäksi varhaiskasvattaji-

en peruskoulutukseen tulee sisällyttää tietoa ja käytännön harjoittelua ihmisoikeusperustaisista kasvatusten menetelmistä.

2. Varhaiskasvattajien tulee edistää ja välittää tietoa lapsen oikeuksista

Varhaiskasvattajien tulee edistää ja välittää tietoa lapsen oikeuksista. Tämä pitää sisällään tiedottamisen niin lapsen edun ja osallisuuden huomioivista pedagogisista periaatteista kuin lapsen oikeuksista varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä, työyhteisö ja vanhemmat mukaan lukien.

3. Varhaiskasvattajien pitää omassa työssään toteuttaa lapsen ihmisoikeuksia

Varhaiskasvattajien tulee toimia lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisten periaatteiden mukaisesti lapsen mielipiteet, lapsen edun ja osallisuuden huomioivalla ja niitä kunnioittavalla tavalla.

4. Lapsen ihmisoikeudet tulee huomioida varhaiskasvatuksen rakenteita kehitettäessä

Lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen oikeudet tulee huomioida päivähoidon rakenteita kehitettäessä.

5. Ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toimeenpano on sisällytettävä varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen uudistusprosessiin

Varhaiskasvatusta koskevaa uutta lainsäädäntöä valmistellaan parhaillaan. Myös esiopetuksen opetussuunnitelman perusteita ollaan uudistamassa. On ensisijaisen tärkeää, että ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus huomioidaan valmisteilla olevissa uudistuksissa, lainsäädäntö mukaan lukien.